

**İNGİLTERE’NİN DİYARBAKIR KONSOLOSU
JOHN GEORGE TAYLOR’IN DİYARBAKIR
EYALETİ’NE DAİR İTHALAT-İHRACAT
İSTATİSTİKLERİ VE DEĞERLENDİRMELERİ
(1853-1863)**

IMPORTS-EXPORTS STATISTICS AND EVALUATIONS
OF JOHN GEORGE TAYLOR WHO IS BRITISH CONSUL
AT DIYARBAKIR RELATING TO DIYARBAKIR
PROVINCE (1853-1863)

Emel DEMİR GÖRÜR*

Makale Bilgisi **Article Info**
Başvuru:26 Temmuz 2018 Recieved: July 26, 2018
Kabul: 5 Ağustos 2018 Accepted: August 5, 2018

Özet

İngiliz Milli Arşivi’nden (The National Archives) elde edilen belgelere dayanılarak hazırlanan bu çalışmada, ilk olarak İngiltere’nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor’ın kim olduğu ve hangi yıllar arasında Diyarbakır Konsolosluğu görevinde bulunduğu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Fransa, İsviçre, İran, İngiltere gibi doğulu ve batılı devletlerden Diyarbakır Eyaleti’ne ithal edilen ve Diyarbakır Eyaleti’nden de yabancı ülkelere ihraç edilen ürünlerin miktarı ve piyasa değeri tablolar halinde verilmiş ve bazı ürünlerin ise önemine binaen ayrıntılı değerlendirmeleri yapılmıştır. Yapılan çalışma ile Diyarbakır Eyaleti’nin söz konusu dönem itibarıyla sadece bölgesel ölçekte değil uluslararası ölçekte de oldukça canlı bir ticaret bölgesi olduğu ortaya konulmaya çalışılmış olup Diyarbakır Eyaleti’nin bu dönemdeki ekonomik hayatına dair istatistiki bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Eyaleti, İngiliz Konsolosluğu, John George Taylor, Ticaret, İthalat-İhracat.

* Arş. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Diyarbakır, emeldemirgorur@gmail.com

Abstract

This study which prepared based on the documents obtained from The National Archives, firstly it was informed about the John G. Taylor's identity who is British Consul General at Diyarbakır and between which years in which he served as British Consul at Diyarbakır.

Subsequently, amount of the products that were imported to Diyarbakır Province from eastern and western countries such as France, Switzerland, Iran and England and in the same way, amount and market cap of the products that exported to foreign countries from Diyarbakır Province shaped like tables and some of the products were evaluated in detail.

With this study it has been tried to show that Diyarbakır Province is a very lively commercial region not only on a regional scale but also on an international scale. By this way, statistical information on the economic condition of Diyarbakır Province during this period has been given.

Key Words: *Diyarbakır Province, British Consulate, John G. Taylor, Trade, Import-Export.*

Giriş

Bu çalışmada İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John Taylor'ın kim olduğu, hangi görevlerde bulunduğu ve Diyarbakır'a konsolos olarak atanması ile birlikte bu süreçte Diyarbakır Eyaleti'nin ekonomisi, ithalat-ihracat istatistikleri ve eyalet bütçesi John Taylor'ın müşahadesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Londra'da bulunan The National Arcives bünyesinde John Taylor'ın kaleme almış olduğu tüm raporlar ve yazışmalar yerinde incelenmiştir. Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'nin ekonomisiyle ilgili kaleme almış olduğu 31 Mart 1864 tarihli 148 sayfalık rapor hem kapsamlı olması hem de geriye dönük yaklaşık 10 yıllık bilgi vermesi açısından çok önemli görülmüştür. Bu nedenle çalışmamız, 31 Mart 1864 tarihli rapor esas alınarak hazırlanmıştır.

1. İngiltere'nin Diyarbakır Eyaleti Konsolosu John George Taylor

Çalıştığımız dönemin Diyarbakır İngiliz Konsoloslğu görevinde bulunan John George Taylor'dan burada kısaca bahsetmemiz yerinde olacaktır. Taylor, İngiltere'nin Diyarbakır Eyaleti ilk konsolosu William Richard

Holmes'in¹ Bosna Eyaleti'ne konsolos olarak atanmasının ardından 18 Haziran 1860'da İngiliz Konsolosu olarak Diyarbakır'a görevlendirilmiştir². Osmanlı Devleti makamlarınca beraatnamesi 20 Temmuz 1860'da verilmiştir³. Taylor'ın Diyarbakır'a gelişi ise beraatnamesinden 4 ay sonra 5 Aralık 1860 tarihinde olmuştur⁴. Holmes'ında 11 Mayıs 1860 tarihinde eyaletten ayrıldığını göz önünde tutarsak İngiliz Konsolosluğun yaklaşık 7 ay süreyle boş kaldığını görmekteyiz⁵.

John Taylor, Diyarbakır Konsolosluğundan önce 7 Ağustos 1851 yılında Basra'da "Doğu Hindistan Şirketi"nde temsilci olarak görevlendirilmiş ve 3 Mart 1852'de Basra Fahri Konsolosu olarak görevlendirilmiştir. Basra Fahri Konsolosluğu görevinden sonra Kara Taşıma Birliklerinde birinci sınıf komisyon üyesi, temsilci ve müdür yardımcısı olarak görev yapmış ve 1853-1856 yılları arasında devam eden savaş⁶ süresince de görevini sürdürmüştür. 22 Temmuz 1859'da Tahran'a Konsolos Vekili olarak atanmıştır. 18 Haziran 1860'da Diyarbakır Konsolosu olarak atanan Taylor, Diyarbakır Konsolosluğu görevini sürdürürken 9 Ağustos 1865'de Erzurum'da ikamet etmek üzere Kürdistan Konsolosu olarak atanmıştır⁷.

2. Diyarbakır Eyaleti'nin Ekonomik Yapısı

Üzerinde çalıştığımız rapor, John Taylor'ın göreve geçmesinden sonraki ilk 4 yılda yapmış olduğu seyahatlerden elde ettiği bilgiler ve kendinden önceki Konsolos Holmes'in bıraktığı raporlar ışığında kaleme alınmıştır⁸. Bu çerçevede ilk olarak Diyarbakır Eyaleti'nden diğer eyaletlere satılan ürünlere ve ardından diğer eyaletlerden Diyarbakır Eyaleti'ne alınan ürünlere bakmamız yerinde olacaktır.

¹ Diyarbakır'ın ilk İngiliz Konsolosu William Richard Holmes, ilk olarak 28 Ekim 1854 yılında Diyarbakır'a gelmiş ve Diyarbakır İngiliz Konsolosluğunu 4 Kasım 1854 yılında açmıştır. TNA., FO. 78/1017, No. 1, 4 Kasım 1854, s. 261.

² The London Gazette, 3 July 1860, Issue 22400, p. 2494; *The Edinburgh Gazette*, 6 July 1860, Issue 7029, p. 850; Hertslet, 1861, s. 140.

³ BOA, A.DVN.DVE., 25/62, (1 Muharrem 1277/ 20 Temmuz 1860).

⁴ TNA, F.O. 78/1535, No. 21, 10 Aralık 1860, s. 313.

⁵ Bu tarihler arasında konsolosluk belgelerinde herhangi bir yazışmaya tesadüf edilmemiştir. TNA, F.O. 78/1535, No. 20, 10 Mayıs 1860, s. 311-312.

⁶ Bu savaş, 1856-1857 yılları arasında Birleşik Krallık ve İran arasında gerçekleşmiştir. Lawrence G. Potter, "The Consolidation of Iran's Frontier on the Persian Gulf in Nineteenth Century", *War and Peace in Qajar Persia Implications Past and Present*, Edited by Roxane Farmanfarmanian, Routledge 2008, p.139.

⁷ *Foreign Office List: Forming a Complete Diplomatic and Consular Handbook for 1869*, Compiled Edward Hertslet, C.B., Fifty-third Publication, London, p. 172.

⁸ TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 57-131. Rapor örnek metni için bkz; Ek 1.

2.1. İç Ticaret

Osmanlı Devleti'nin farklı eyaletlerinden Diyarbakır Eyaleti'ne alım ve Diyarbakır Eyaleti'nden diğer eyaletlere satım 201.831 pount sterlin⁹ değerindedir, bu miktarın 128.174 poundu yurt içi satım, 73.657 poundu yurt içi alım miktarıdır.

2.1.1. Diyarbakır ile Diğer Eyaletler Arasında Ticari Hayat

Diyarbakır Eyaleti'nden diğer eyaletlere satılan ürünlerin değerine, miktarına geçmeden önce eyalette üretilen ürünlere ve eyaletin hayvancılık faaliyetlerine bakmamız yerinde olacaktır.

Dokuma Ürünleri: Dokumacılık, o dönem itibariyle eyaletinin en önemli iş dallarından birisi olduğu ve dokumacılık alanında ön planda olan Halep Eyaleti ile aynı tür ürünlerde başarıyla rekabet ettiğini görmekteyiz¹⁰.

Diyarbakır Eyaletinden diğer eyaletlere satılan dokuma ürünler, ürünlerin miktarı ve fiyatları şöyledir;

Ürün İsmi	Satılan ürün miktarı (kg.)	Sterlin Değeri
Kırmızı İplik	6000	2.125
Beyaz İplik	10.000	6.125
Taraklı	2.500	2.800
Suraa	2.500	1.062
Chuttara	10.000	7.500
El Medeen	5.000	4.000
Saçaklı	800	460
Ghuzelleea	4.000	1.112
Shaitan Bez	7.000	1.573
İpek (her yarası ¹¹)	15.000	935
Mendil (her biri)	5.000	417
Cherchefs (kaliteli)	500	4.543

⁹ Bu tabloda ve çalışmanın geri kalan kısmında 1 Sterlin 110 kuruşa tekabül edecektir. Bkz; TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 63. Makalede konsolosun verdiği sterlin bazındaki rakamlar herhangi bir hataya mahal vermemek için kuruşa çevrilmeden olduğu gibi verilecektir.

¹⁰ Diyarbakır Eyaleti'nde daha çok günlük kıyafetler üretilirken, Halep Eyaleti'nde daha çeşitli, zengin giyim ürünleri üretilmiştir. Diyarbakır Eyaleti, Halep'ten çeşitli giyim ürünleri almıştır. Bkz; TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 78-79.

¹¹ 1 yarda 0.914 metredir. http://www.uzunkoprutb.org.tr/uploads/docs/2722016joKp3_.pdf (27.01.2018)

Cherchefs (2. kalite)	1.000	1.362
Cherchefs (sıradan)	2.000	1.558
Pamuklu kaba kumaş	Her parça 100.000	27.812
Aba (her biri)	15.000	8.125
Toplam gelir	71.511	

O dönem itibariyle Diyarbakır Eyaleti'nde 100 dokuma ustasının olduğu ve Mardin ve Jebbel Sur'da 120 dokuma tezgâhının bulunduğu ve 500 civarında kişinin de dokuma tezgâhlarında çalıştıkları bilinmektedir. Diyarbakır Eyaleti'nde yıllık ortalama 2.000 batman¹² ipek ve 450 pamuklu ip balyası tüketildiği kayıtlara geçmiştir.

Deri: Diyarbakır merkez, Siirt ve Mardin Sancakları'nda deri üretimi yapıldığı ve bölge halkı tarafından kullanıldığı görülmektedir. Ancak Mardin ve Siirt Sancaklarında üretilen derinin hem kalite (az boya ve tabaklama işleminden dolayı) hem de miktar olarak Diyarbakır Merkez Sancağı'ndan daha düşük kalitede olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbakır Sancağında deri boyama işleminde nar kabuğu ve sumak ağacının yaprakları kullanılmış, bu işlem deriye daha iyi bir renk vererek daha kaliteli olmasını sağlamıştır. Buna binaen Diyarbakır merkez sancağının derileri kalite bakımından öne çıkmış, hem keçi hem de koyun derileri bu imalat sürecinden geçirilmiştir.

Keçi derisi "Sahtiyan" adı altında yalnızca kırmızı renge boyanmış ve bu deri kitap ciltlemede ve ayakkabı yapımında kullanılmıştır. Koyun derisi ise sarı renge boyanmış ve mesh yapımında kullanılmıştır. Diyarbakır merkezinde yapılan sahtiyanların tamamı Halep'e satılmış, Diyarbakır'daki sarı deriler ile Mardin ve Siirt'te üretilen sarı ve kırmızı deriler Harput, Erzurum ve Trabzon'a satılmışlardır. Paketleme ve satış işlemi ise genellikle 5 parçadan oluşan paketlerle yapılmıştır. Az miktarda beyaza boyanmış koyun derisi ise Avrupa'ya gönderilmiştir. Ancak bu örnekler deneme amaçlı gönderilmiş, satış ihracatı yapılan ürünlere eklenmemiştir.

İşlenip deri olacak ham keçi derisinin fiyatı ise ağırlığı ve kalitesine göre değişmiştir.

Tereyağı: Tereyağı, yiyeceklerin ana maddesi olarak kullanılmış ve üretilen tereyağları Halep'e satılmıştır.

¹² 6 okka 1 batmana, 30 batmanda 1 kantara denk gelmektedir. Bkz; TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 95.

Kurutulmuş Meyve: Eyalette kurutulan meyvelerin oldukça çeşitli olduğu görülmüştür. Kurutulan üzüm, çekirdeksiz üzüm, şeftali ve eriklerin tamamı kuzeye ve dağlık bölgelere satılmıştır. Konsolos Taylor Mardin eriklerinin, Bordeaux'un (Fransa'nın bir şehri) ve Güney Fransa'nın erikleriyle eşit kalitede olduğunu, Siirt Sancağı'nda yetişen şeftaliler kadar lezzetli ve büyük şeftaliler ile yine bu sancakta yetişen üzümler kadar büyük ve tatlı üzümler yemediğini belirtmiş ve bölge halkının iyi kurutma yöntemleri bilmedikleri için Avrupa'daki insanların bu nimetlerden uzak kalmasına da hayıflanmıştır.

Fındık, ceviz, badem, antepfıstığı, menengiç (bıttım) eyaletin her yerinde ve çok miktarda yetiştirilmiş, pestil de halk tarafında bol miktarda imal edilmiştir. Üretilen tüm bu ürünlerin büyük bir kısmı Erzurum ve Bağdat'a satılmıştır. Konsolos, tüm bu ürünlerden tam olarak ne kadar satıldığı bilgisine ulaşamamışsa da muhbirleri yapılan satış miktarının yaklaşık 5.000 ile 12.000 pound arasında değiştiğini bildirmişlerdir.

Kalas/Kiriş: Diyarbakır Eyaleti'nde imal edilen ürünler arasında en önemlilerinden biri kalastır¹³. Hem Diyarbakır Sancağı'nda hem de Siirt Sancağı'nda kalas imal edilmiştir. Siirt Sancağı'nda imal edilen kalasların Diyarbakır Sancağı'nda imal edilen kalaslardan 3 katı daha fazla ve kaliteli olduğu görülmüştür. Kalaslar, Botan Çayı vasıtasıyla Bağdat ve Musul'a taşınarak satışları yapılmıştır.

Kerestelerinin hızlı ve güvenli bir şekilde taşınması Botan Çayı ve Dicle Nehri vasıtasıyla yapılmıştır. Keresteler, Dicle Nehrine geldiğinde tüm parçalar bir kelekte toplanmış ve sonra herhangi bir zorluk ya da engelle karşılaşmadan aşağı bölgelere doğru seyrini sürdürmüştür.

Koyun ve Develer: Bölgedeki koyunlar, düzlükteki Araplar ve kuzey kesimlerdeki Kürtler tarafından yetiştirilmiş ve her yıl yaklaşık 40.000 hayvan Şam ve Halep'e satılmıştır. Diyarbakır Eyaleti'nin yaptığı satıştan yaklaşık 5 kat fazla hayvan ise Erzurum ve Van'dan Halep Eyaletine satılmıştır.

Deve ticaretinin de yapıldığı eyalette develer, Nusaybin ve Habur (Knaboor) civarındaki Bedevilerden alınarak Kayseri'ye pazarlanmış ve yıllık ortalama 2.000 civarında devenin satışı yapılmıştır. Daha önceki dönemlerde bu ticaret özellikle Mardin'deki Müslümanlar tarafından yapılmışsa da sonraki dönemlerde Hıristiyanların ön plana çıkmıştır. Deve ticaretinde Müslümanlar

¹³ Kalasların kalınlıklarına ve uzunluklarına göre 3 çeşidi vardır. Bunlar; Luds, Mirdiyak ve Shugel'dir. Luds, bir ayak çapında ve yaklaşık 14 fit uzunluğundadır. Mirdiyak, 6 inç ve Luds'tan daha az çapta ve 10 fit uzunluğundadır. Shugel oda ve evin çatılarını doldurmak için kullanılan ince parçalardır. Luds'un her biri 30 kuruşa ve Mirdiyak'ın her biri 4 kuruşa, Shugelin 15 parçası 1 kuruşa satılmaktadır. Bkz; TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 83.

ve Hıristiyanlar arasında oluşan rekabet, karı önemli ölçüde azaltmış, Kayseri'deki fiyatlar düşmüş ve Araplar arasındaki fiyatlar ise artmıştır.

Diyarbakır Eyaleti'nden ülkenin diğer bölgelerine satılan ürünler ve değerleri şöyledir;

Ürünün Adı	Ağırlık (Batman)	Sterlin Değeri	Açıklamalar
Kök Boyası	2.000	542	Bitlis'e satılmıştır.
Zeytin Yağı	1.500	487	Sivas ve Harput'a satılmıştır.
Susam Yağı	3.000	950	Sivas ve Harput'a satılmıştır.
Mamul Maddeler	-	3.000	Bağdat'a satılmıştır.
Diyarbakır'ın Mamul Maddeleri	-	71.511	Türkiye'nin kuzeyine ve Bağdat'a satılmıştır.
Tilki, Kurt Derisi	-	638	6.000 tilki derisi, 200 kurt derisi Halep'e satılmıştır.
Kırmızı Boyalı Deri	-	5.813	Halep'e satılmıştır. (Diyarbakır Sancağı Üretimi)
Sarı Boyalı Deri	-	1.093	Erzurum ve Trabzon'a satılmıştır. (Diyarbakır Sancağı Üretimi)
Kırmızı Boyalı Deri	-	786	Halep'e satılmıştır. (Mardin Sancağı Üretimi)
Sarı Boyalı Deri	-	200	Erzurum ve Trabzon'a satılmıştır. (Mardin Sancağı Üretimi)
Kırmızı Boyalı Deri	-	786	Halep'e satılmıştır. (Siirt Sancağı Üretimi)
Sarı Boyalı Deri	-	200	Erzurum ve Trabzon'a satılmaktadır. (Siirt Sancağı Üretimi)
1. Kalite Beyaz Mazı (Galls)	6.588	2.770	Bağdat'a satılmaktadır.
2. Kalite Beyaz Mazı	23.437	8.583	Bağdat'a satılmaktadır.
Palamut (Hantooft)	4.000	966	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Zırnık Yaprağı	1.000	491	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Kırmızı Zırnık	250	67	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Toz Zırnık	250	45	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Deve Tüyü	1.000	283	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Yağ	9.000	4.500	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Kurutulmuş Meyve	-	1.500	Bağdat'a satılmaktadır.
Kalas	-	2.000	Bağdat ve Muş'a satılmaktadır.
Koyun	-	11.000	Sayısı 40.000'dir. Halep ve Şam'a satılmaktadır.
Deve	-	9.100	Sayısı 2.000'dir. Kayseri'ye satılmaktadır.
Güherçile	-	908	Halep ve Urfa'ya satılmaktadır.
Toplam Miktar	-	128.174	

Kökboyası: Eyaletin pek çok yerinde mevcut olan kökboyasının üretimi biraz zaman almaktadır. Yabani, susuz olarak yetiştirilen, sulama ile yetiştirilen şekilde üç kalitesi bulunmaktadır. Susuz yetiştirilen bunlar arasında en iyisidir. Yıllık üretimi 1.500 kilogram olup bunun 1.000 kilogramı Kürt kadınlarının kıyafetlerini boyamak için kullanılmıştır. Geri kalan miktar ise Bitlis, Van ve Erzurum bölgelerine satılmıştır. Konsolos Taylor, kökboyasının üretimine pek önem verilmediğini eğer önem verilmiş olsa idi daha kaliteli olacağını ayrıca belirtmiştir.

Yağ Çeşitleri: Eyalette yıllık 450 ile 550 kilogram arası zeytinyağı ve 6.600 ile 6.300 kilogram arası susam yağı üretilmiştir.

Zeytinler özellikle Mazı Dağı'nın eteklerinde bulunan Derik'teki zeytin bahçelerinden elde edilmiştir. Diğer bölgelerde de zeytin yetiştirilmesine rağmen üretildiği yerde tüketilmiş, ticareti yapılmamıştır. Konsolos Taylor, zeytin dikmelerinin çok geniş bir alanı kapladığını ve daha iyi bir sistem ile üretiminin iki katına çıkabileceğini, zeytinleri sıkamak için uygun makinalar bulunmadığı için zeytinyağlarının tortulu ve renklerinin bulanık olduğunu susam yağının ise zeytinyağına göre daha berrak ve doğu pazarlarında görülen örneklerin en iyisi olduğu yazmıştır.

Sabun yapımında ve boya sabitlemede kullanılan menengiç, badem, ceviz ve hint bitkisinden yağ üretilmiş ve üretilen yağlar çoğunlukla eyalette tüketilmiştir.

Diyarbakır Eyaletine diğer eyaletlerden ürün alımı yapılmış, ihtiyaçlar özellikle çevre eyaletlerden tedarik edilmiştir. Bu ürünler şunlardır;

Ürün Adı	Ağırlık (libre ¹⁴)	Sterlin Değeri	Açıklamalar
Halep Sabunu	10.200	300	-
Urfa Sabunu	3.400	90	-
İpek	16.000	10.338	Amasya ve Bursa'dan alınmaktadır.
Siğir Derisi	152.000	6.300	Bağdat'tan alınmaktadır.
İnek Derisi	100.000	1.067	Bağdat'tan alınmaktadır.
Zırnık Yaprağı	5.000	818	Hakkâri'den alınmaktadır.
Kırmızı Zırnık	1.000	90	Hakkâri'den alınmaktadır.
Toz Zırnık	1.000	59	Hakkâri'den alınmaktadır.
Mamul Maddeler	-	4.000	Halep'ten alınmaktadır. Diyarbakır'ın ürünlerine benzemektedir.
Kına	34.000	541	Bağdat aracılığıyla İran kıyılarından alınmaktadır.
Madeni Para, Sikke	-	50.000	Halep ve Şam'dan alınmaktadır.
Kurşun	3.400	54	Küçük parçalar şeklinde Eğil'den alınmaktadır.
Toplam Değer		73.657	

¹⁴ 1 libre 0.45 kg denk gelmektedir. <http://www.uzunkoprutb.org.tr/uploads/docs/2722016joKp3.pdf> (27.01.2018)

Sabun: Diyarbakır Eyaleti'nin sabun ihtiyacı Urfa ve Halep'ten karşılanmıştır. Halep'teki sabun zeytinden üretilmişken Urfa'daki sabun menengiç ve yağından üretilmiştir.

Kurşun: Bu ürün Diyarbakır'a yaklaşık 50 mil uzaklıkta komşu Eğil'den gelmiştir. Daha önce bizzat devlet eliyle kurşun çıkarılan maden alanı terk edilmiş, yerli halk terk edilmiş kazılar civarında çıkan maden ile ticaret yapmıştır. Konsolos, eritme işleminde kullanılan ilkel yöntemlerden dolayı piyasadaki örneklerinin katışık ve küçük olduğunu belirtmiş, uygun sermaye ve yönetim ile bol miktarda kurşun bulunan madenlerden iyi bir gelir elde edileceğini ifade etmiştir.

Madeni Para-Sikke: Şam ve Halep'teki koyun tüccarlarından 11.000 pound miktarında para ithal edilmiştir. 49.000 pound yalnız Halep'ten gelmiş ve şehirdeki tüccarlar mazı ve yüne yatırım yapmışlardır.

Diyarbakır'ın kendisine ait ticaret gelirinin tamamı 300.000 sterlidir. Ticaretin ana noktası oluşturan tahılların toplamı ise 250.000 sterlin değerindedir.

Tüm bu iç ticari ürünlerin dışında Diyarbakır Eyaleti'nden farklı eyaletlere katır, deve ve kelek ile nakliye ticareti yapılmıştır. Kelek ile Diyarbakır'dan Bağdat'a, Musul'a, Katır ile Halep'e, Halep'ten İskenderun'a, Erzurum'a, Musul'a, Samsun'a, deve ile Diyarbakır'dan Musul'a, Halep'e, Halep'ten İskenderun'a hem insan hem de yük taşımacılığı yapılmıştır. Nakliye fiyatları ise şöyledir;

Malların taşınması için hayvan veya kelek ücretleri	1863 Yılı Fiyatı			Diğer Yıllardaki Fiyatı			Uzaklık (Mil)
	£	s ¹⁵	d ¹⁶	£	s	d	
Diyarbakır'dan kelek ile Bağdat'a taşınan (Her kantarı 180 okka)		17	3		17	3	-
Diyarbakır'dan kelek ile Musul'a taşınan (Her kantarı 180 okka)		10	11		10	11	-
Diyarbakır'dan Musul'a yüksüz her kişi için yolcu parası		5	6		5	6	
Katır ile Diyarbakır'dan Halep'e (Her kantarı 180 okka)	3	12	8	1	12	9	260

¹⁵ Shilling-Şilin (s), İngiltere'nin ondalık sisteme geçişten önce kullanıldığı para sisteminin bir parçasıdır. Şilin, 1 sterlinin 1/20sine tekabül etmektedir. Bkz; Marjie Bloy, "British Currency Before 1971", <http://www.victorianweb.org/economics/currency.html> (01.09.2017).

¹⁶ Penny (p), 12 pennies bir şiline, 240 pennies, 1 sterline denk gelmektedir. Bkz; Bloy, 2017.

Katır ile Halep'ten İskenderun'a (Her kantarı 180 okka)	1	12	9	10	10	87	-
Katır ile Diyarbakır'dan Erzurum'a (Her kantarı 180 okka)	4	1	9	2	5	5	200
Katır ile Diyarbakır'dan Musul'a (Her kantarı 220 okka)	4	10	0	2	3	7	215
Katır ile Diyarbakır'dan Samsun'a (Her kantarı 180 okka)	4	1	9	2	5	5	340
Deve ile Diyarbakır'dan Musul'a	1	1	9	1	1	9	-
Deve ile Diyarbakır'dan Halep'e	1	16	0		18	0	-
Deve ile Halep'ten İskenderun'a		18	2		14	6	-

Kelek¹⁷: Her bir kelek, 5 kuruşluk 150 deriden meydana gelmiş, zemin kaplaması için küçük ahşaplar ve çerçeve için 80 kuruş maliyetinde 6 parçadan oluşan hafif kalaslar kullanılmıştır. Bu nedenle keleğin imalatı oldukça cüzi bir miktara tekabül etmiştir. Bir kelek ile Musul ve Diyarbakır arası seyahat ilkbaharda 5 gün sürmekteyken mevsim şartları nedeniyle sonbaharda 15 ile 25 gün arası sürmüştür. Keleğin zemin kaplamaları birkaç yolculuk sonrasında kullanılamaz hale geldiği için kelekler sürekli yenilenmiştir. Eskiyen zemin ahşaplarının satışı Musul'da yapılmıştır.

Diyarbakır'dan her yıl yaklaşık 300 kelek Cezire'ye 600 kelek Musul'a, 200 Kelek Bağdat'a gitmiştir.

Diyarbakır Eyaleti transit ticaret için geçiş noktasıdır. Şehrin transit ticaretini oluşturan İngiliz malları İstanbul'dan, pamuklu mallar Erzurum'dan, İngiliz Koloni üretimi ve Fransa, İsviçre malları Bağdat için Halep'ten gelmekte ve bunların miktarı 200.000 sterline ulaşmaktadır. Bazı küçük ölçekli komisyonlar eyaletin ticaretine fayda sağlamamışsa da hem kelek işinde çalışan kişilere hem de yerel halka iş istihdamı sağlamıştır.

2.2. İhracat ve İthalat

2.2.1. İhracat

Diyarbakır Eyaleti'nden yabancı ülkelere satılan ürünler ve miktarları şöyledir;

¹⁷ Kelek, şişirilmiş tulumlar üzerine yerleştirilen ve birbirine bağlı ağaçlardan yapılmış bir saldır. Kelekler, insan ve eşya taşımak amacıyla Elcezire nehirlerinde özellikler Dicle Nehri'nde kullanılır. Bkz; M. Streck, "Kelek", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s. 550.

Ürünün Adı	Ağırlık (Batman)	Sterlin Değeri
Kök Boyası	1.000	271
Pamuk	100.000	92.916
1. Kalite Yün	90.000	64.090
2. Kalite Yün	30.000	10.909
Beyaz Tiftik	6.000	8.180
Kırmızı Tiftik	1.500	1.970
Siyah Tiftik	1500	1.900
Polecat Fars. Pains	1.000	900
Sığır Derisi	9.000	6.337
Rus Sığır Derisi	3.000	2.112
İnek Derisi	-	492
Mazı (Kaliteli Mavi)	37.500	17.549
Mazı (1. Kalite Beyaz)	14.245	5.991
Güherçile	2.500	908
Yaprak Zırnık	1.000	491
Kırmızı Zırnık	250	67
Toz Zırnık	250	45
Mum	362	27
Geven	20.000	2.374
Sterlin Olarak Toplam Geliri		217.529

Tabloda görüldüğü üzere pamuk, yün, tiftik, mazı türleri yabancı ülkelere satılan en temel ürünlerdendir.

Pamuk: Fransa'ya ihraç edilmek üzere Halep'e gönderilmiştir.

Yün: İhraç edilen yünlerin tamamı Fransa ve Avusturya'ya satılmak üzere Halep'e gönderilmiştir.

Tiftik: Eyalette elde edilen tiftiğin büyük bir kısmı Fransa ve Avusturya'ya ihraç edilmiş geri kalan kısmı ise eyalette kullanılmıştır.

Mazı: Mazının en kaliteli türlerinin Botan bölgesinde yetiştirildiği bilinmekle birlikte Kırmızı Mazı İran'a satılmak üzere Bağdat'a gönderilmiştir. Orta kalitede olan yaklaşık 200 ton mazıda direk İngiltere'ye, geri kalan kısmı ise Marsilya'ya ihraç edilmiştir.

Zırnık: Düşük kalitede olanlar Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Daha önceki yıllarda ihracatı 5.000 sterlini aşmıştır.

2.2.2. İthalat

Yabancı ülkelere alınan malların toplam değeri 113.587 sterlindir. Alınan İngiliz mallarının değeri tahmini 99.784 sterlindir.

Diyarbakır Eyaleti'ne ithal edilen ürünler ve değerleri şöyledir;

Ürünün Adı	Ağırlık (libre)	Sterlin Değeri	Açıklama
Halep Üzerinden Gelen Kahve	17.000	727	İngiltere Sömürgesindeki Batı Hindistan'dan alınmıştır.
Bağdat Üzerinden Gelen Kahve	51.000	2.325	Bağdat Yolu üzerinden Doğu Hindistan'dan alınmıştır.
Şeker Çuvalı	68.000	2.000	-
Toz Şeker	34.000	900	-
Şekerleme	51.000	1.625	-
Biber	17.000	408	-
Amonyak	4.500	435	-
Çay	1.500	306	Çok düşük kalitededir.
Çinko	5.000	66	-
Kutu İçerisinde Kâğıtlar	-	727	Bir kutuda 400 adet vardır.
Kutu İçerisinde Cam Bardak	-	1.090	Toplamı 600 tanedir.
Kurşun	51.000	812	-
İngiliz Demiri	5.000	68	Çubuklar halinde
Rus Demiri	50.000	812	Geniş barlarda veya setlerde
Çelik	34.000	727	-
Çinko	8.100	871	-
Çivit	10.200	5.042	Bağdat yolu üzerinden gelen çivit kalitesizdir.
Tütün (İsfahan)	17.000	681	-
Tütün (Şiraz)	17.000	454	Kötü kalitededir.
İran İpeği	4.219	3.130	Mazandaran, Reşt ve Gilan'dan gelmektedir.
Şap	160.000	1.530	-
Kırmızı; Kırmızı Boya	10.000	2.110	Fransa'dan gelmektedir.
Rusya'dan Camız Derisi	100.000	4.116	Erzurum yolu üzerinden Erivan'dan gelmektedir.
Baharat	-	2.000	-
İlaç	-	1.500	-
Hırdavat	-	300	-
Toprak Eşya	-	1.325	-
İngiliz Mamul Maddeleri	3.000 Balya	75.000	Halep Yolu üzerinden gelmiştir.
Ufak Tefek Eşyalar	-	2.500	İsviçre ve Fransa'dan gelmektedir.
Genel Toplam		113.587	

Diyarbakır Eyaleti'ne ithalat yapılan ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Yurtdışından alınan malların yaklaşık %85'i İngiltere ve İngiltere'nin sömürgelerinden alındığı görülmektedir.

1863 yılı Diyarbakır pazarında bulunan yabancı ülke ürünleri ve fiyatları şöyledir;

Ürünün Adı	Sayı ya da Ağırlık (libre)	Kuruş Fiyatı	Açıklama
İngiliz Ürünleri			
Pamuklu İp	24	168	Her bağı
Pamuklu İp	22	166	Her bağı
Pamuklu İp	20	163	Her bağı
Pamuklu İp	18	160	Her bağı
Pamuklu İp	16	155	Her bağı
Grey Dometics	2 libre	38	Her parçası
Grey Dometics	3 libre	55	Her parçası
Beyaz Güherçile	4 libre	66	Her parçası
Beyaz Güherçile	5 libre	76	Her parçası
Beyaz Güherçile	6 libre	85	Her parçası
Beyaz Güherçile	7 libre	93	Her parçası
Beyaz Güherçile	8 libre	105	Geniş ve ağırdır.
Kalın Patiska	-	105	Her parçası. Fil desenli
Kaliteli Kalın Patiska	-	150	Her parçası. Herhangi bir işaret, dene yoktur.
Tanjips-Kumaş	-	25	Her 10 parçası. Halep'te imal edilmiştir.
Kumaş	-	30	Her 12 parçası. Halep'te imal edilmiştir.
Kumaş	-	35	Her 10 parçası. Halep'te imal edilmiştir.
Kumaş	-	42.5	Her 9 parçası. Halep'te yapılmıştır.
Düz Kumaş	24 yarda	27	Her parçası. Tülbent olarak kullanılmaktadır.
Düz Kumaş	20 yarda	42	Her parçası. Mecidi (Mejeedee) olarak adlandırılan Tülbent olarak kullanılmaktadır.
Keten Astar (Lining Linen)	44 yarda	62	Her parçası.
Keten Astar	48 yarda	90	Her parçası.
Boyalı Kıyafet Kumaşı	24 yarda	80	Her parçası. Mavi renklidir.
Şilte	-	2¾	Mavi zeminde çiçeklerle süslü (her Diyarbakır yarası)

Tülbent-Kumaş (Muslins)	-	46	Her 12 parçası. Sıradan ve Kırmızı Benekli
Tülbent-Kumaş	-	73	Her 12 parçası. Sıradan, geniş ve Kırmızı Benekli
Desenli Kumaş	-	25	Her 10 parçası
Başörtü (Lampets)	-	8	Her parçası. Bir kenarı işlenmiş
Başörtü	-	9.5	Her parçası. İki kenarı işlenmiş
Mendil	-	30	Her düzinesi. Kırmızı benekli
Mendil	-	18	Her düzinesi. Beyaz benekli
Fransız ve İsviçre Ürünleri			
İsviçre Yazması		4	(her yarası) kadınlar başlarına takmak suretiyle kullanılmaktadırlar.
Fransız Yazması		4 ½	(her yarası)
Sıradan Yazma		3 ¾	Her biri
Fransız Fesi		40	Her düzinesi

Bu dönemde Amerika'da yaşanan olaylar¹⁸ nedeniyle ürünlerin fiyatı yükseltilmiş ve fiyatlar daha önceki yılların iki katına ulaşmıştır. Konsolos Taylor, listede belirtilen ürünlerin miktarını tam olarak vermenin oldukça zor olduğunu ve tüccarlardan aldığı bilgiler ile gümrük dairesinin verilerini karşılaştırarak ulaştığı sonuçta İngiliz mallarının 1863 yılında 3.000 balyaya¹⁹ düştüğünü bildirmiştir. Yaklaşık 5 yıl önce ise Diyarbakır Eyaleti'nde İngiliz malları 6.000 balya civarında tüketilmiş, bu ürünlerin yarısı pamuklu kıyafetler %25'i pamuk ipliği, %25'i şilteden oluştuğu görülmüştür. Malların fiyatları çok yükseldiği için bu dönemde Diyarbakır mümkün olduğunca az harcama yapmaya yönelmiştir. 1860-1863 yıllarında yaşanan sıkıntı talebin azalmasına neden olmuşsa da nüfusta azalma yaşanmadığı için ticarete de aşırı derecede düşüş yaşanmamıştır.

İngiltere: İngiliz Tüccarlar, doğrudan kendi mallarını İngiltere'den tedarik etmemişler, Halep ya da İstanbul'dan aracılar vasıtasıyla peşin ya da kredili olarak mal tedarik edip satış yapmışlardır.

Fransa-İsviçre: Fransız, İsviçreli ve diğer yabancı ithalatçılar bölgede çok etkili değillerdir. Fransız tüccarlardan kırmızı boyalı az miktarda yani

¹⁸ 1864 yılında Amerika'da iç savaş çıkmıştır. Gary B Griffin, *Strategic-Operational Command And Control in the American Civil War*, School of Advanced Military Studies, Kansas 1992, p. 1864.

¹⁹ Her balya 25 ila 30 pound değerindedir. Bkz; TNA, F.O. 195/799, No.9, 13 Temmuz 1864, s. 75.

4.610 pound değerinde yazma alınmış, İsviçre'den de yazma ve takı gibi küçük parçalar ithal edilmiştir.

Rusya: Rusya'dan camız derisi ve demir ithal edilmiştir. Rus derisinin fiyatı İngiliz derisine kıyasla daha pahalı olmasına rağmen Rusların camız derisi daha yumuşak olduğu için halk tarafından daha çok tercih edilmiştir. Demir ve deriler Gümrü ve Erzurum yolu ile Diyarbakır'a gelmiştir.

İran: İran'dan nargile tütünü ve yerel dokumada kullanılacak ipek parçası ithal edilmiştir. İran ürünleri Amasya veya Bursa'dan gelen ürünlerden ve Diyarbakır'ın kendi üretiminden daha iyi olmadığı için fiyatları % 15 daha az olduğu görülmüştür.

2.3. Diyarbakır Eyaleti'nde 1863 yılı Mevcut Fiyat Listesi

Diyarbakır pazarında bir süre dalgalanmalar yaşanmışsa da Konsolos Taylor 1863 yılı eyalet pazarında bulunan malların sabit fiyat listesini vermiştir. Liste şöyledir;

Ürün adı	Kuruş Değeri	Açıklama
Halep'ten Kahve	80	Her batmanı
Bağdat'tan Kahve	85	Her batmanı
Kesme Şeker	55	Her batmanı
Şekerleme	50	Her batmanı
Akide Şekeri	60	Her batmanı
Biber	45	Her batmanı
Amonyak	180	-
Halep Sabunu	55	Her batmanı
Urfa Sabunu	50	Her batmanı
Çay	50	-
Çinko	25	Her batmanı
Bir Top Kâğıt	200	Her kutuda 200 tane vardır.
Cam Bardak	200	-
Eğil Kurşunu	30	Her batmanı
İngiliz Kurşunu	30	Her batmanı
İngiliz Demiri	28	Her batmanı
Rus Demiri	30	Her batmanı
Çelik	40	Her batmanı
Kalay-Çinko	-	-
Kına	30	Her batmanı
Siirt Kökboyası	30	Her batmanı
Bağdat Kökboyası	20	Her batmanı
Çivit	-	Her batmanı
İsfahan Tömbeki-Tütünü	75	Her batmanı
Şiraz Tömbeki-Tütünü	50	Her batmanı
İran İpeği	230	Her okka
Diyarbakır ve Bursa İpeği	250	Her okka
Zeytin Yağı	6	Her okka

Susam Yağı	35	Her batmanı
Bu yılın pamuğu	90	Her batmanı
Ağaç sakızı	13	Her batmanı
Mazı Kaliteli Mavi	95	Her batmanı
Beyaz Mazı	80	Her batmanı
Palamut (Hantooof)	25	Her batmanı
Şap	18	Her batmanı
Zırnık	70	Her okka
Güherçile	40	Her batmanı
Zırnık Yaprığı	50	Her batmanı
Kırmızı Zırnık	30	Her batmanı
Toz Zırnık	20	Her batmanı
Bağdat'tan Sığır Derisi	77 ½	Her batmanı
Rusya'dan Sığır Derisi	77 ½	Her batmanı
İnek Derisi	30	Her biri
Ağaç Sansarı (Tur Stone Marten)	90	Çifti
Tilki	12 ½	Her biri
Arap Yünü	2.350	-
Kürt Yünü	1.100	-
Beyaz Tiftik	150	Her batmanı
Kırmızı Tiftik	145	Her batmanı
Siyah Tiftik	140	Her batmanı
Deve Tüyü	31	Her batmanı
Mum	92	Her batmanı

Genel tüketim ürünlerinde yıllar arasında iş, kullanım, hizmet ve ev kiralalarında fiyat olarak dalgalanmalar yaşanmıştır. 1853, 1857 ve 1863 yılları arasındaki fiyatlardaki dalgalanmalar şöyledir;

Ürün Adı	1853			1857 Holmes			1863						Açıklama					
	£	s	d	£	s	d	£	s	d	£	s	d						
Buğday		4	6 ½		6	7 ¾		11	4		1	12	9		1	16	4	Her quarter
Arpa		2			3	7 ½		6	8			10	10 ¾		1	7	3	Her quarter
Tereyağı		2	8 ¾		3	3 ¼		8	6			9	1		1	10	10 ¾	Her batmanı
Kuru Üzüm			7 ½			10 ¾						1	5 ¼		1	2		Her batmanı
Kömür			3 ¼														8 ¾	Her eşek yükü
Yakacak odun		2			2	8 ¾						3	7 ½		5	5 ½		Her kantarı
Keçi Kılı		5	5 ½									9	1			10		Çanta için kullanılır. Her batmanı

Bal	2	$8\frac{3}{4}$	3	$3\frac{1}{4}$			5	$5\frac{1}{2}$	6	$7\frac{1}{4}$	Her batmanı	
Zeytin Yağı	3	$3\frac{1}{4}$				5	8		6	$7\frac{1}{4}$	Her batmanı	
Üzüm Pekmezi	1	1							2	$4\frac{1}{4}$	Her batmanı	
Sulu Kök Boyası	2	$8\frac{3}{4}$	3	$3\frac{1}{4}$	4	11			7	$3\frac{1}{4}$	Her batmanı	
Susuz Kök Boyası	2		2	6					7		Her batmanı	
Yün		$4\frac{3}{4}$				$10\frac{3}{4}$			1	9	Her kırılan koyun	
Susam Tohumu	9	1	12	$8\frac{1}{2}$			1	1	$9\frac{3}{4}$	1	$5\frac{1}{4}$	Her quarter
Koyun	5	5							9	1	-	
Katır	13	12	8				18	3	7	27	5	-
Saman		8							1	4	Her katır yükü	
Duvar Ustası	1	1	1	$5\frac{1}{4}$			2		2	$8\frac{3}{4}$	Her gün	
Marangoz	1	1	1	$5\frac{1}{4}$			2		2	$8\frac{3}{4}$	Her gün	
Amele		$3\frac{1}{4}$		$4\frac{1}{4}$				$8\frac{3}{4}$		$10\frac{3}{4}$	Her gün	
Hizmetçi	9	1							18	2	Her batmanı	
Ev Kirası	9	11	6						18	3	7	Her batmanı
Pirinç	1				1	5	2		2	$4\frac{1}{4}$	Her batmanı	
Kaliteli Mazı	6				8	6			17	3	Her batmanı	
Palamut (Hantoof)	1	1			2	1			4	$6\frac{1}{2}$	Her batmanı	
Pamuk	5	5			7	1			16	$4\frac{1}{4}$	Her batmanı	

1863 yılı arpa ve buğdayla ilgili olarak fiyatlarda kıtlıktan dolayı istisnai artışlar olmuştur.

Diyarbakır Eyaleti'ndeki endüstri ve ticaret dallarına ait meslekler ise şöyledir;

Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı
Demirci	7	Fırıncı	44
Hafif Demir İşinde Çalışan İşçileri	41	Kahvehaneci	25
Bakırcılar	47	Hamamcı	13
Çivi, kılıç, yelken iğnesi yapanlar	35	Berber	54
İpek Kaytan Yapanlar	40	Mezatçı	42
Kazzaz	6	Saraç	22
Kıyafet ve Keten Satıcılar	180	Eski Kıyafet Satıcı	19
Değirmenci	34	Avrupa Ayakkabıları Yapanlar	15
Boyaçılar	10	Yerli Ayakkabı Yapanlar	80
İpek Mallar için model-kalıp çıkaranlar	7	Ayakkabıcı	56
Mazı ile boyama yapanlar	29	Kürkçü	6
Marangoz	27	Halatçı	14
Kurutulmuş ve Tuzlanmış Yer Fıstığı	5	Keçeci	15

Satanlar			
Balıkçı	3	Bakkal	80
Değirmenci (Asiyaban)	24	Çanak Çömlek Yapan ve Satanlar	15
Gümüşçü (Nukracı)	42	Mumcu	10
Saatçiler	6	At Yemi Satıcısı	15
Deri Satıcılar	5	Badanacı	10
Terziler	50	Tütün Satanlar	181
Eczacılar (Druggist)	50	Dokumacılar (1.200 tezgâh)	320
Hırdavatçılar	19	Pamukçular ve Temizlikçiler	14
Ayakkabıcılar	22	Tabakhaneci	25
Kırmızı İplik Satıcıları	6	Rakı Satanlar	13
Kırmızı İplik Yapanlar	4	İpek, basma ve kıyafet satıcılar	26
Demlik ve Kavanoz Yapıcılar	8	Meyveciler	7
Boru Yapıcılar	10	Pipo Yapanlar	3
Pirinç Kurutucular	13	Silah Üreticileri	3
Tuz Satıcılar	8	Eczacılar (apothecary)	8
Aşçılar	11	Tatlıcılar	4
Sebze Satıcılar	8	Pirinççiler	7
Semer ve Keçe Yapıcı	25	Şerbet Yapan ve Satanlar	20
Nalbant	27	Kasap	36
Yağ Üretici	16	Dükkanların Genel Toplam	2.041
Kastarcı	14		

John Taylor, raporunda yaklaşık 70 meslek dalından bahsetmiş, ancak Diyarbakır Eyaleti'nde ki tüm meslek dallarına yer vermediğini sadece önemli gördüklerini kaleme aldığını görmekteyiz.

Sonuç

1853-1863 yılları arasındaki Diyarbakır'ın Doğu Roma egemenliği altındaki Arzen'e ekonomik hayat bakımından çok benzediği görülmektedir. Geçmişinden gelen zengin mirası ile Diyarbakır Eyaleti, gerek bölgesel bazda etrafındaki diğer eyaletlere zengin pazar ürünleri satarak ticarete öncü bir konuma gelmiş gerekse de ticaret hacmi ülke sınırlarını aşarak İngiltere, Fransa, İsviçre, İran gibi ülkelere ihracat yapmayı başarmıştır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Düvel-i Ecnebiye Belgeleri (A. DVN.DVE.)

İngiliz Milli Arşivi-The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO)

78/1017, No 1.

78/1535, No. 21.

78/1535, No. 20.

195/799, No.9.

195/939, No. 2.

Gazete

The London Gazette, 3 July 1860, Issue 22400.

The Edinburgh Gazette, 6 July 1860, Issue 7029.

Birinci El Kaynak

Foreign Office List: Forming a Complete Diplomatic and Consular Handbook for 1861, Compiled from Official Documents by Francis W. H. Cavendish and Edward Hertslet, Eighteenth Publication, London.

Foreign Office List: Forming a Complete Diplomatic and Consular Handbook for 1869, Compiled Edward Hertslet, C.B., Fifty-third Publication, London.

Araştırma Eserleri

Griffin, Gary B. *Strategic-Operational Command And Control in the American Civil War*, School of Advanced Military Studies, Kansas 1992.

Potter, Lawrence G., "The Consolidation of Iran's Frontier on the Persian Gulf in Nineteenth Century", *War and Peace in Qajar Persia Implications Past and Present*, Edited by Roxane Farmanfarmanian, Routledge 2008, p.125-148.

Streck, M. "Kelek", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s. 550-552.

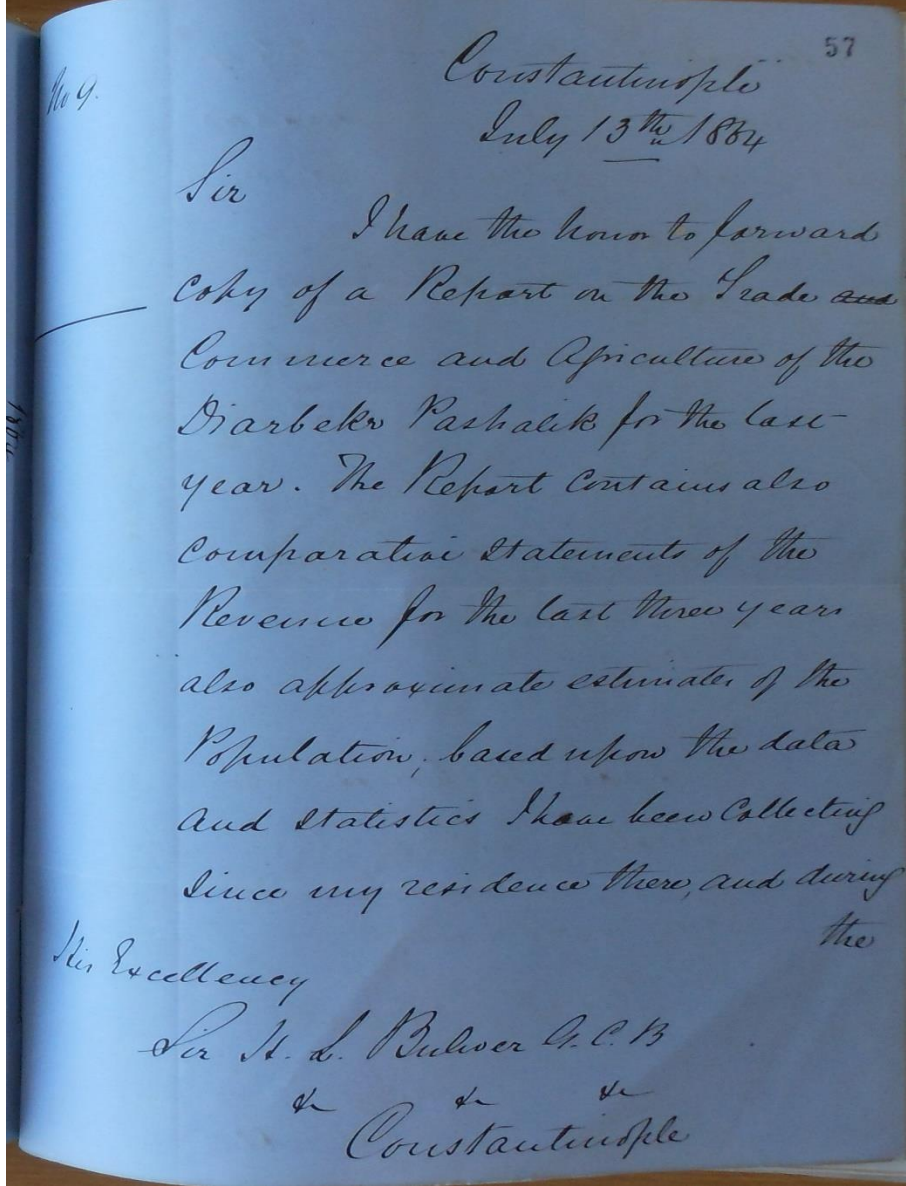
İnternet Kaynağı

http://www.uzunkoprutb.org.tr/uploads/docs/2722016joKp3_.pdf (28.01.2018)

BLOY, Marjie, "British Currency Before 1971", <http://www.victorianweb.org/economics/currency.html> (01.09.2017).

EKLER

Ek 1- Diyarbakır İngiliz Konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'nin Ekonomik Yapısı Hakkında Hazırladığı 1864 tarihli Raporundan Örnekler

Ek 1 (Devam)

The several journeys, the liberality of
 Her Majesty's Government, enabled
 me to make throughout my district.
 In composing the different tables I
 have spared neither private means
 or personal labor so as to make
 them as correct and clear as possible
 but I shall deem my exertions
 and outlay fully recompensed if
 the Report meets with Your
 Excellencies approbation.

I have the honor to be
 with the greatest respect, Sir
 Your Excellencies
 Most Obedient
 humble

humble Servant... 58
 J. G. Taylor
 13/7/1864

